

การเจริญทางพระราชไมตรีและการการะหว่าง

ไทยกับรัฐปรัสเซีย¹ ใน ค.ศ. 1862

เหตุและผลที่ไทยเปิดประตูการค้ากับนานาประเทศในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ในสมัยรัตนโกสินทร์การค้าติดต่อกับต่างประเทศได้ทวีความสำคัญขึ้นเป็นลำดับ นับตั้งแต่ ค.ศ. 1822 เมื่อจอห์น ครอบเฟิร์ด (John Crawford) ได้รับแต่งตั้งจากผู้สำเร็จราชการ อังกฤษที่อินเดีย ให้เป็นผู้แทนเดินทางเข้ามาเพื่อขอทำความตกลงเกี่ยวกับการเก็บภาษีและการ ค้าขายสินค้าบางชนิด นอกจากนี้ อังกฤษยังต้องการทำความตกลงในเรื่องดินแดนในแหลม มลายู ซึ่งเป็นปัญหาว่าอยู่ภายใต้อธิปไตยของไทย การเจรจาในครั้งนั้นไม่บรรลุผล เนื่องจาก พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (ค.ศ. 1809 - 1824) ยังไม่ทรงเห็นความสำคัญ และความจำเป็นที่จะเปิดประตูการค้ากับประเทศตะวันตก ยิ่งไปกว่านั้นพระองค์ทรงหวังเกรง ว่า การทำสัญญาทางพระราชไมตรีอาจจะก่อให้เกิดปัญหายุ่งยากเกี่ยวกับกิจการภายใน ซึ่งเป็น สิ่งที่ไม่พึงประสงค์อย่างยิ่ง อุปสรรคทางด้านภาษาเป็นสาเหตุอีกประการหนึ่ง ที่ทำให้ การเจรจาดมเหลว ทั้งสองฝ่ายต่างไม่เข้าใจภาษาของกันและกัน ถึงแม้จะใช้ล่ามก็ไม่ไฉน เพราะเป็นล่ามไทยที่ครอบเฟิร์ดได้มาจากเกาะหมาก ซึ่งเป็นที่เข้าใจกันว่าทางฝ่ายรัฐบาลไทย เห็นว่าเป็นล่ามที่ไม่มีบุคลิกภาพและคุณภาพ ทั้งยังอาจทำให้จุดประสงค์ของการเจรจาลดลง เคลื่อนไปจากเป้าหมายแห่งความเป็นจริงอีกด้วย อย่างไรก็ตาม ในที่สุดทางฝ่ายไทยเพียงแต่ ทำหนังสืออนุญาตให้พ่อค้าอังกฤษไปมาค้าขายได้ตามธรรมเนียมเดิม² ซึ่งแสดงให้เห็นว่าผล งานของครอบเฟิร์ดไม่เป็นที่น่าพอใจแต่อย่างใดสำหรับรัฐบาลอังกฤษ

¹ หลัง ค.ศ. 1871 ได้กลายเป็นประเทศเยอรมนี

² ม.ร.ว. แสงโสม เกษมศรี และ วิมล พงศ์พิพัฒน์, ประวัติศาสตร์สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 ถึง รัชกาลที่ 3 (พ.ศ. 2325 - 2394) (พระนคร: มิตรนราการพิมพ์ 2515) หน้า 261

อังกฤษมิได้ละความพยายามในการที่จะเปิดประตูการค้าของไทย อากกล่าวได้ว่า ตั้งแต่ต้นรัตนโกสินทร์จนถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (ค.ศ. 1824 - 1851) ไทยมิได้สนใจที่จะทำการค้าขายกับประเทศตะวันตกอย่างจริงจัง และดำเนินวิเทโศบายทางประเทศเกือบเรียกได้ว่า เป็นสันโดษนิยม (Isolationism) นอกจากนี้ไทยยังพอใจที่ติดต่อกับค้าขายกับพม่าเอเชียมากกว่า เพราะสามารถเข้ากับคนไทยได้ในเรื่องขนบธรรมเนียมประเพณี ทั้งยังทำความเข้าใจกันไ้ทางภาษา คุณสมบัติเหล่านี้ทำให้คนไทยมีความรู้สึกพึงพอใจที่จะคบหาสมาคมกับคนเอเชียโดยเฉพาะกับคนจีนและพม่าจากประเทศเพื่อนบ้านใกล้เคียง ใน ค.ศ. 1826 รอยเอกเซนรี เบอร์นี (Henry Burney) ได้รับแต่งตั้งเป็นทูตจากยูดาห์เรือราชการอินเดีย เดินทางเข้ามาด้วยจุดประสงค์สำคัญสองประการ คือ ประการแรกเพื่อเจริญทางพระราชไมตรีและขอทำสัญญากับไทยไว้เป็นหลักฐาน ประการที่สองเพื่อปรับความเข้าใจกันเรื่องที่ต้องกฤษฎขอ ให้ไทยช่วยเหลือในการรบกับพม่าในตอนปลายรัชกาลที่ 2 จะเห็นได้ว่าการเจรจาครั้งนั้นลุล่วงไปโดยดีในปีเดียวกันนั้นเอง ที่เป็นดังนี้อาจจะเป็นเพราะว่ารัฐบาลได้ศึกษาแล้วว่า สนธิสัญญาดังกล่าวไม่มีข้อผูกมัดหรือเสียเปรียบอังกฤษแต่อย่างใด ในขณะที่เดียวกันเป็นที่น่าสังเกตว่า รัชกาลที่ 3 ผู้ซึ่งไม่โปรดการทำหนังสือสัญญากับชาติใด ๆ นอกจากเป็นการเจริญทางพระราชไมตรีเท่านั้น¹ ยังทรงตระหนักถึงภัยอันไม่นาไว้วางใจจากการที่อังกฤษได้ยึดพม่าบางส่วน ทำให้ต้องเริ่มปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์และสิ่งแวดล้อมโดยจำยอมละนโยบายสันโดษนิยมอย่างสมเหตุสมผล

สนธิสัญญาเบอร์นีทำให้รัฐบาลอังกฤษได้รับความพอใจเพียงชั่วคราวระยะเวลาหนึ่งเท่านั้น ทั้งนี้เพราะว่าในปลายรัชกาลนี้ ลอร์ด ปาล์มเมอร์สตัน (Lord Palmerston) รัฐมนตรีว่าการต่างประเทศของอังกฤษได้ส่ง เซอร์ เจมส์ บรูค (Sir James Brooke) เขามาติดต่อกขอทำสัญญาใหม่กับรัฐบาลไทย เป็นต้นว่า การค้าโดยเสรีและสิทธิพิเศษทางการเมือง การ

¹ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดาร กรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 3

เรียกกรองที่มากและใหม่เกินไปสำหรับรัฐบาลไทย และการที่รัชกาลที่ 3 ยังยึดในสันโดษนิยม ทำให้การเจรจาครั้งนี้ล้มเหลวอย่างสิ้นเชิง

รัฐบาลอังกฤษได้ตอบความล้มเหลวของการเจรจาครั้งนี้ด้วยการเตรียมส่งเรือรบอังกฤษที่เตรียมพร้อมอยู่แล้ว ณ ประเทศจีน เข้ามาเพื่อจัดการขึ้นเค็ดชากกับไทย แต่ข่าวการเปลี่ยนแปลงดินแดนและคุณสมบัติของกษัตริย์องค์ใหม่ ทำให้รัฐบาลอังกฤษตกลงใจระงับการกระทำใด ๆ เป็นการชั่วคราว เพื่อคุณภาพของรัฐบาลไทย

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว¹ (ค.ศ. 1851 - 1868) ได้เสด็จขึ้นครองราชย์ พระองค์ทรงเป็นประมุขพระองค์แรกที่ได้ศึกษาวิชาการในทางโลกและทางธรรม จนมีความรู้ในสาขาวิชาต่างๆ เป็นอย่างดี พระองค์ทรงยินดีที่จะศึกษาวิทยาการใหม่ ๆ ของตะวันตกด้วยความเต็มพระทัยและกระตือรือร้น นอกจากนี้พระองค์ยังทรงสนพระทัยในกิจการด้านต่างประเทศของไทย รวมทั้งเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นระหว่างประเทศอีกด้วย ความล้มเหลวในการเจรจากับอังกฤษในรัชกาลก่อน ทำให้พระองค์หันมาศึกษาชอภกรของต่าง ๆ ของการดำเนินนโยบายของไทยในการติดต่อกับประเทศตะวันตก ประจวบกับระยะเวลาที่นัทธิจักรวรรดินิยมกำลังขยายไปทั่วเอเชีย ทำให้พระองค์ทรงตระหนักดีว่าอิทธิพลมหาอำนาจตะวันตกเป็นสิ่งที่ไทยจะเพิกเฉยเสียมิได้ ซึ่งรัฐบาลจะต้องพยายามหาทางแก้ไขปัญหาการเมืองที่อาจเกิดขึ้นด้วยวิธีการประนีประนอมเป็นสำคัญ

ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับอังกฤษนั้น อังกฤษมิได้ละความพยายามที่จะกลับมาติดต่อกับไทยเพื่อทำสัญญาทางไมตรีและการค้าเพื่อที่จะรักษาสถาปัตยกรรมของตน หลังจากที่รัชกาลที่ 4 เสด็จขึ้นครองราชย์ได้เพียง 4 ปี ใน ค.ศ. 1855 รัฐบาลอังกฤษได้ส่ง เซอร์ จอห์น บาวริง (Sir John Bowring) เข้ามาเจริญสัมพันธไมตรีและขอทำสนธิสัญญานับบีหมกับไทยหลังจากที่คณะทูตของ เซอร์ เจมส์ บรูค ได้ประสบความสำเร็จเมื่อ ค.ศ. 1851 ตอนปลายรัชกาลก่อน

¹ต่อไปจะชื่อว่า รัชกาลที่ 4

การที่รัชกาลที่ 4 ได้มีโอกาสเตรียมพระองค์ศึกษาความเป็นไปของโลกตะวันตกมานานพอสมควร ประกอบกับในระยะนั้นสงครามระหว่างอังกฤษกับพม่าครั้งที่สองกำลังดำเนินอยู่เป็นสัญญาณเตือนให้พระองค์ระวังภัยจากมหาอำนาจตะวันตก ยิ่งไปกว่านั้น การที่พระองค์ได้มีโอกาสติดต่อกับชาวต่างชาติอย่างใกล้ชิดสนิทสนมกับ เซอร์ จอห์น บาวริง ก่อให้เกิดความเข้าใจซึ่งกันและกัน นำไปสู่การเจรจาสิ้นสุดท้ายคือการลงนามในสนธิสัญญาเมื่อวันที่ 18 เมษายน ค.ศ. 1855, เซอร์ จอห์น บาวริง พอใจความตกลงในสนธิสัญญาอย่างยิ่ง ทั้งนี้เพราะอังกฤษสามารถจัดการค้าผูกขาด การเก็บภาษีในอัตราร้อยชักสาม และได้รับสิทธิสภาพนอกอาณาเขต สนธิสัญญาบาวริง (Bowring Treaty) ทำให้ไทยต้องเสียผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจและการเมือง ซึ่งเป็นอุปสรรคต่อรัฐบาลไทยในสมัยต่อมา ที่จะต้องหาทางแก้ไขให้หมดสิ้นไป¹

ชาวการทำสนธิสัญญาระหว่างรัฐบาลไทยกับรัฐบาลอังกฤษได้ล่วงรู้ไปถึง เคานต์ เดอ วาลูสกี (Count de Walewski) รัฐมนตรีว่าการต่างประเทศของฝรั่งเศสจึงเกรงว่าอังกฤษจะได้รับผลประโยชน์จากไทยฝ่ายเดียว นอกจากนี้ยังกลัวว่าอังกฤษจะเข้าภาคเหนือของไทย เพื่อขยายอิทธิพลของตนไปสู่ยูนนาน ซึ่งทั้งอังกฤษและฝรั่งเศสเข้าใจว่าจะเป็นแหล่งวัตถุดิบที่สำคัญและเป็นตลาดที่ระบายสินค้าของตนได้อย่างดี เพื่อรักษายลประโยชน์ในด้านต่างๆ ของตนไว้ รัฐบาลฝรั่งเศสจึงได้แต่งตั้ง ชาร์ล เดอ มงติญี (Charles de Montigny) เป็นผู้มีอำนาจเต็มเข้ามาเจรจาเจริญสัมพันธไมตรีและการค้า และได้มีการลงนามในสนธิสัญญาเมื่อวันที่ 15 สิงหาคม ค.ศ. 1856²

¹ ศึกษาเรื่องนี้อย่างละเอียดได้ใน ทรงศรี อัจจอรณ, การแก้ไขสนธิสัญญาว่าด้วยสิทธิสภาพนอกอาณาเขตกับประเทศมหาอำนาจในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พระนคร : สมาคมสังคมนักการแห่งประเทศไทย, 2506)

² เพ็ญศรี คุ้ม, "ความเกี่ยวข้องระหว่างประเทศไทยกับฝรั่งเศส", อักษรศาสตร์ ล.4 (3 มกราคม, 2510), 88

เป็นที่ยอมรับกันทั่วไปแล้วว่า สนธิสัญญาบาวริง ทำให้รัฐบาลไทยเสียเปรียบอังกฤษ แต่เมื่อประเทศตะวันตกชาติอื่น ๆ¹ เขามาขอเจริญสัมพันธไมตรีและการค้า รัชกาลที่ 4 ก็ยังทรงเปิดโอกาสให้ดำเนินตามสนธิสัญญาบาวริงอีก ในเรื่องนี้รัชกาลที่ 4 ทรงพระราชดำริเห็นว่าถ้าทำกับชาติหนึ่งชาติใดแต่ชาติเดียว ฐานะของประเทศไทยก็เหมือนจะอยู่ในการจับจองของชาตินั้น ถ้าทำให้เหมือนกันทุกชาติแม้จะเสียเปรียบในข้อสัญญาแต่ก็ไต่เปรียบในความมั่นคงและอิสรภาพ² เป็นการถ่วงดุลอำนาจ (Balance of Power) โดยธรรมชาติ นอกจากนี้ อาจพิจารณาได้ว่ากรณีที่รัฐบาลไทยจำใจเปิดโอกาสใหม่หาอำนาจตะวันตกเข้ามาเจริญทางพระราชไมตรีและการค้า โดยดำเนินตามสนธิสัญญาบาวริงทุกประการนั้น อาจเป็นไปได้ว่าการใช้สนธิสัญญาดังกล่าวเป็นรูปแบบทำให้ตัดปัญหาที่จะต้องเจรจาเป็นนานกับแต่ละประเทศที่เขา มาติดต่อ หรืออีกนัยหนึ่งเป็นการลดความสำคัญของสนธิสัญญาบาวริงที่มีต่อไทยในแง่ที่ว่าสนธิสัญญานี้ผูกมัดไทยมากเกินไป จนดูราวกับว่าไทยไม่อิสระที่จะปฏิบัติอย่างอื่นนอกเหนือไปจากข้อตกลงดังกล่าว ดังนั้น การที่ไทยยอมให้ชาติอื่น ๆ เขามาเจริญรอยตามรูปแบบนั้นเท่ากับเป็นการประกาศความเป็นอิสระและมีความเสมอภาคเคียงมาเคียงไหล่กับชาติตะวันตกทั้งหลายที่เขา มาติดต่อ

¹ประเทศต่าง ๆ ในยุโรปที่เขา มาเจริญทางพระราชไมตรีและการค้ากับไทย เรียงตามลำดับเวลาที่เขามาติดต่อดังนี้คือ

1. อังกฤษ ค.ศ. 1855
2. ฝรั่งเศส 1856
3. สหรัฐอเมริกา 1856
4. เคนมาร์ค และโปรตุเกส 1858
5. เนเธอร์แลนด์ 1860
6. ปรุสเซีย 1863
7. ออสเตรีย-ฮังการี 1869
8. ญี่ปุ่น 1897
9. รัสเซีย 1899

²สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 5 (พระนคร : คุรุสภา, 2504, หน้า 325 - 6

๒๕๐๕.

การเจริญทางพระราชไมตรีและการกระหว่างไทยกับรัฐปรัสเซีย ค.ศ. 1862

๒๕๐๕.

หลังจากอังกฤษและฝรั่งเศสได้เข้ามาเจริญสัมพันธไมตรีและการค้ากับไทยได้ไม่นานนัก เยอรมนีซึ่งขณะนั้นเป็นเพียงรัฐปรัสเซีย ได้แสดงความสนใจที่จะเข้ามาเจริญสัมพันธไมตรีและการค้ากับไทย เพื่อขอให้พ่อค้าชาวปรัสเซียได้ไปมาค้าขายเช่นเดียวกับชาติอื่น ๆ ที่ได้ทำสัญญาแล้ว ในวันที่ 21 พฤศจิกายน ค.ศ. 1861 รัฐปรัสเซียได้ส่งคณะทูตซึ่งประกอบด้วย เคานต์ ฟรีดริช อัลเบรคท์ ชู ยูเดนเบิร์ก (FRIEDRICH ALBRECHT GRAF ZU EULENBURG) เป็นอัครราชทูตพิเศษผู้มีอำนาจเต็มเป็นหัวหน้า นายชานลีบเชล เป็นอุปทูต เมื่อวันที่ 4 ไตรัฒนาว่าเรือของคณะทูตปรัสเซียได้มาถึงสันดอนปากน้ำแล้ว ก็ได้มีพระบรมราชโองการให้จัดเรือหลวงซึ่งประกอบด้วยเรือกลไฟ "เสพย์สหายไมตรี" "เรือขจรชดคี" และโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้พระยาราชานุประพันธ์ ขุนพิทักษ์คงคา และหลวงวิสูตรสาครดิฐ ไปรับ. ทั้งสองฝ่ายแสดงความเคารพซึ่งกันและกันโดยการยิงสลุต 21 นัด¹ และเจ้าหน้าที่ฝ่ายไทยได้นำคณะทูตปรัสเซียมายังกรุงเทพฯ คณะทูตปรัสเซียได้รับการต้อนรับอย่างสมเกียรติ² และได้รับความสะดวกสบายทุกประการซึ่งยังความพอใจให้กับคณะทูตเป็นอย่างมาก คณะทูตปรัสเซียได้บันทึกถึงการต้อนรับครั้งนี้ไว้ด้วยว่าเต็มไปด้วยอิริยาศย์ไมตรี³

¹ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 4 (พระนคร : กุรุสภา, 2504), หน้า 249

² ุรายละเอียดในภาคผนวก

³ กลาวส์ เวงค์, "ประวัติความสัมพันธ์ระหว่างเยอรมนีกับประเทศไทย"

คณะทูตโคเชาเป่ารัชกาลที่ 4 เป็นครั้งแรกเมื่อวันที่ 24 ธันวาคม ค.ศ. 1861 การ
 ตอนรับเต็มไปด้วยอภัยยศไมตรี รัชกาลที่ 4 ทรงสนพระทัยเกี่ยวกับจำนวนเรือรบที่คณะทูต
 นำเข้ามา ยิ่งไปกว่านั้นการสนทนาบางตอนแสดงให้เห็นว่าพระองค์ให้ความสนพระทัยเกี่ยว
 กับภาวะทางการเมืองของรัฐปรัสเซียอย่างเด่นชัด เป็นต้นว่า ทรงตรัสถามเกี่ยวกับเรื่องเมือง
 ซินของปรัสเซีย การที่ทรงติดตามถึงเรื่องเรือรบและเมืองซิน ซึ่งอาจพิจารณาได้ว่า เป็น
 เรื่องสำคัญเรื่องหนึ่งในสมัยนั้น เป็นการแสดงให้เห็นถึงความกังวลพระทัยของพระองค์ที่จก
 จออยู่กับความมั่นคงปลอดภัยของประเทศเป็นสำคัญ และเป็นการหยั่งเจตนารมณ์ของยูแทน
 ปรัสเซียด้วย อย่างไรก็ตามในเรื่องดังกล่าว อัครราชทูตปรัสเซียโคเชาโคตอบอย่างชาญ
 ฉลาดว่ารัฐปรัสเซียไม่ปรารถนาเมืองซินทางเขตรอน แนนอนที่สาคำตอบนี้ย่อมเป็นที่สบพระ
 ราชหฤทัยของรัชกาลที่ 4 อย่างยิ่ง ด้วยเหตุนี้เมื่อคณะทูตโคเชาเป่าเป็นครั้งที่สองที่พระบรม
 มหาราชวัง รัชกาลที่ 4 ทรงมีแนวโน้มนที่จะเสด็จพระทัยในความบริสุทธิ์ใจของทุกคนนี้ ซึ่ง
 เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้พระองค์เล็งเห็นความสำคัญในการเจริญทางพระราชไมตรีครั้งนี้ว่า รัฐ
 ปรัสเซียอาจจะให้ความร่วมมือกับอังกฤษในการที่จะขจัดปัญหาที่ยากที่จะเกิดขึ้นในอนาคต
 ระหว่างไทยกับประเทศอื่น¹ โดยนัยนี้คงหมายถึงฝรั่งเศส เพราะในขณะนั้นฝรั่งเศสเรียก
 ร้องสิทธิที่จะทำสนธิสัญญากับเขมรโดยตรง ทั้ง ๆ ที่เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่าเขมรเป็น
 ประเทศราชของไทย ซึ่งเรื่องนี้ทำให้รัฐบาลไทยสนใจอย่างยิ่ง ถึงแม้ว่า เคนท์ยู
 เดนเบอร์ก มิได้ทราบแน่ชัดว่าประเทศอื่นในที่นี้หมายถึง ประเทศใดก็ตาม อัครราชทูตโค
 แสดงความเห็นว่ ในเรื่องนี้ก็ปรัสเซียยอมค้ำนึ่งถึงไมตรีที่ติดอกัน การกระทำใด ๆ
 ที่จะยังประโยชน์ให้แก่ประเทศไทยแล้ว รัฐปรัสเซียจะไม่เพิกเฉย² ไม่เป็นที่น่าสงสัยเลย
 ว่าเหตุใดการเจรจาดังนี้จึงดำเนินไปอย่างรวดเร็ว เพราะทั้งสองฝ่ายต่างค้ำนึ่งถึงผลประโยชน์
 ร่วมกันและกัน

¹ กลาวส์ เวงค์, เรื่องเดิม, หน้า 15

² คือพระเจ้าวิลเลียมที่ 1 (William I) หรือภาษาเยอรมันเรียกว่า วิลเฮล์มที่ 1
 (Wilhelm I)

³ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน

ในการเจรจาทำสนธิสัญญากันนั้น รัชกาลที่ 4 ได้โปรดเกล้าตั้งผู้รับสั่งทำหนังสือสัญญา กับ เคนต์ ยู เคนเบอร์ก คือ พระเจ้านองยาเชอกรมหลวงวงศาธิราชสนิท เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ ที่สมุหพระกลาโหม และพระยามนตรีศรีสุริยวงศ์¹ การเจรจาดังนี้เกือบจะไม่มีปัญหาแต่อย่างใด เว้นแต่ในบางกรณีที่ เคนต์ ยู เคนเบอร์ก ได้เรียกร้องสิทธิพิเศษซึ่งสำคัญแก่การค้า อย่างไรก็ตาม ทั้งผู้แทนฝ่ายรัฐบาลไทยและรัฐปรัสเซียสามารถเจรจาทำความตกลงกันได้ ในระยะเวลาอันสั้น ในที่สุดผู้แทนทั้งสองฝ่ายได้มีการลงนามในสนธิสัญญาระหว่างรัฐแห่งสหพันธ์ตุลาการเยอรมัน แกรนด์ ดัชชี แห่งแม็คเคินเลนเบอร์ก - ฮาวริน และแกรนด์ ดัชชี แห่งแม็คเคินเลนเบอร์ก - สเตรลิตซ์ฝ่ายหนึ่งกับราชอาณาจักรไทยอีกฝ่ายหนึ่ง เมื่อวันที่ 7 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1862 สัญญาดังนี้มีทั้งหมด 25 มาตรา และได้ระบุไว้ในมาตราหนึ่งว่า "ระหว่างประเทศคู่สัญญานี้ ควรมีความสงบสุขเป็นนิตย์" ในทันทีที่มีการลงนามนั้นรัฐบาลไทยได้แสดงความยินดีด้วยการยิงปืนสลุตที่ป้อมวิไชยเยนทรประสิทธิ์ 21 นัด ฝ่ายคณะทูตปรัสเซียก็ได้เอาเตรซิ่นเป่าประโคม ในขณะที่เวลานั้นเรือของคณะทูตที่นอกสันดอนไคยังปืนสลุตเช่นกัน เป็นการแสดงความยินดีต่อสัมพันธไมตรีระหว่างไทยกับปรัสเซียที่เริ่มต้นด้วยดีตั้งแต่นั้น

การที่ส่วนใหญ่ของสนธิสัญญาดังนี้ดำเนินตามรูปแบบของสนธิสัญญาบาวริง โดยนัยนี้ทำให้เยอรมนีได้รับผลประโยชน์จากสนธิสัญญาไปโดยปริยาย 3 ประการ คือ ประการแรก ไม่ได้ระบุระยะเวลาของการสิ้นสุดสนธิสัญญานี้ ประการที่สองชาวเยอรมันซึ่งมีถิ่นฐานอยู่ในเมืองไทยนั้น รัฐบาลไทยยอมให้ขึ้นศาลกงสุล หมายถึงไทยต้องเสียสิทธิสภาพนอกอาณาเขต และประการสุดท้ายไทยเรียกเก็บภาษีอากรได้เพียงร้อยละสาม อย่างไรก็ตาม การเจรจาทำสัญญาดังนี้มิได้มีปัญหาที่ยุ่งยากแต่อย่างใด ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากความเข้าใจอันดีระหว่างผู้แทนรัฐบาลไทยและคณะทูต อีกส่วนหนึ่งเป็นเพราะว่าสนธิสัญญานี้มีข้อความส่วนใหญ่ดำเนินตามสัญญาบาวริง จึงทำให้บรรดาเป้าหมายได้เร็วขึ้น ท้ายที่สุดอาจจะเป็นการแสดงให้เห็นว่า

¹ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, เรื่องเดิม, หน้า 250

รัฐบาลไทยมีนโยบายที่ต้องการให้ชาติตะวันตกอื่น ๆ เข้ามาดวงศุดอำนาจของอังกฤษและฝรั่งเศสให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ ถึงแม้ว่าไทยจะต้องเสียประโยชน์ทางการเมืองก็ตาม

หลังจากการลงนามในสนธิสัญญาโคเสร์จิ้นลงแล้ว คณะทูตปรัสเซียได้กราบถวายบังคมลา พร้อมกันนั้นรัชกาลที่ 4 ได้ทรงมอบพระราชสาส์นและของทรงยินดีเพื่อเป็นเครื่องราชบรรณาการตอบแทนที่กษัตริย์ปรัสเซียได้ถวายสิ่งของเครื่องราชบรรณาการ คือ พระราชสาส์นถวายลาภยศ ตะแฉกรับ พระแสงกระบี่ และเครื่องพิมพ์หนังสือ¹ ซึ่งเป็นที่พอพระราชหฤทัยอย่างยิ่ง ในตอนหนึ่งของพระราชสาส์นถึงกษัตริย์ปรัสเซีย รัชกาลที่ 4 ได้ทรงยืนยันถึงความสัมพันธ์อันดีและยกย่องกษัตริย์ปรัสเซียว่าสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ามหาอำนาจอื่น ๆ ที่เข้ามาเจริญทางพระราชไมตรีก่อนหน้านี้

กรุงเทพฯ ได้รับราชสาส์นและราชทูตของกรุงปรัสเซียโดยเคารพอย่างเช่นรับพระราชสาส์นและราชทูตซึ่งมาจากแต่ประเทศใหญ่ และการรับรองทั้งปวงก็แจ้งประจักษ์อยู่แก่ตาแก่ใจของราชทูตแลขุนนางกรุงปรัสเซียที่มาเวลานั้น... ก็กับคน กอน เอวเลน เบิก ราชทูตจะกลับคืนไป กรุงเทพฯ จะส่งบัตรเสียไมตรีมอบพระราชสาส์นไมตรี เพราะมีความยินดีนัก คอยไมตรีอารีรักษ์อ่อนน้อมซึ่งมีมาในพระราชสาส์นกรุงปรัสเซียนั้น จึงขอแสดงยืนยันในกรุงเทพฯ ว่ายกราบว่า กรุงเทพฯ มีความยินดีดังนี้จะขอรักษาทางพระราชไมตรีอันสนิทกับกรุงปรัสเซียเสียสืบ ๆ [สืบ ๆ] ไปในภายภาคหน้าตลอดวันคืนเดือนปีซึ่งจะเป็นเวลาชนมายุของกรุงเทพฯ...²

ถึงแม้ว่า เคานต์ วู ยูเลน เบอร์ก ได้ลงนามในสนธิสัญญาเรียบร้อยแล้วก็ตาม แต่มีปัญหาคือ จะทำอย่างไรจึงจะให้พอลคาปรัสเซียได้รับความสะดวกและมีผู้คุ้มครองดูแลรักษาผลประโยชน์ของพอลคาเหล่านี้ จึงพิจารณาเห็นว่าบุคคลที่มีความเหมาะสมควรแก่การไว้วางใจ

¹ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, เรื่องเดิม, หน้า 250

² หจข. พระราชสาส์นรัชกาลที่ 4 ถึงพระเจ้ากรุงปรัสเซีย วันจันทร์ แรม 3 ค่ำ เดือนสาม ปีระกา ตรีศก ศักราช 1223

นั้นเห็นจะได้แก่ นายโรเบิร์ต ชมเบิร์ก¹ (Robert H. Schomburgk) ซึ่งเป็นกงสุลอังกฤษประจำประเทศไทย ค่ายเหตุนี้ เคนต์ ชู ยูเลนเบอร์ก จึงมีจดหมายถึงชมเบิร์ก ขอร้องให้เขาทำหน้าที่เป็นกงสุลของปรัสเซียเป็นการชั่วคราว จนกว่ารัฐบาลปรัสเซียจะได้ตั้งกงสุลมาประจำประเทศไทยอย่างเป็นทางการ² ในเวลาเดียวกันชมเบิร์กได้รายงานไปยังรัฐบาลอังกฤษว่าตนได้รับตำแหน่งนี้ด้วยความเต็มใจ และหวังว่ารัฐบาลอังกฤษคงยินดีที่ตนได้ปฏิบัติหน้าที่นี้ รัฐบาลอังกฤษเมื่อได้รับรายงานแล้วก็เห็นด้วยกับการตกลงใจของชมเบิร์ก ที่รับหน้าที่นี้เพียงชั่วคราวระยะเวลาหนึ่งเท่านั้น³ ชมเบิร์กทำหน้าที่ดังกล่าวได้เพียง 4 ปี ปรัสเซียจึงไคสเง แอร์ ปอด เลสเลอร์ (Herr Paul Lessler) มาเป็นกงสุลที่ 1 ประจำกรุงเทพ ตั้งแต่วันที่ 1 เมษายน ค.ศ. 1866⁴

เคนต์ ชู ยูเลนเบอร์ก ได้มีจดหมายถึงชมเบิร์กอีกฉบับหนึ่ง หลังจากการขอร้องให้เขาคำรงตำแหน่งกงสุลของรัฐบาลปรัสเซียแล้วว่า ขอตกลงบางอย่างระหว่างไทยกับรัฐบาลเชียนั้น ได้เปลี่ยนไปบางประการเพื่อเป็นการตอบแทนน้ำใจกงสุลอังกฤษที่จะทำหน้าที่รักษาผลประโยชน์ให้พสกนิกรชาวปรัสเซีย เคนต์ ชู ยูเลนเบอร์ก จึงได้แสดงความเอื้อเฟื้อโดย

¹ เซอร์ โรเบิร์ต ชมเบิร์ก (Robert H. Schomburgk) ได้รับการแต่งตั้งจากรัฐบาลอังกฤษที่กรุงลอนดอนเป็นกงสุลประจำประเทศไทย เข้ารับตำแหน่งเมื่อวันที่ 6 ธันวาคม ค.ศ. 1857 และได้ลาออกจากตำแหน่งนี้ในเดือนพฤศจิกายน ค.ศ. 1864 เนื่องจากสุขภาพไม่ดี และผู้ที่ดำรงตำแหน่งแทนคือ กงสุล นอกซ์ (Knox)

² Documents Relating to the Relations Between Siam and Foreign Countries, vol 19. Robert H. Schomburgk to Earl Russell, March 19, 1862

³ Ibid.

⁴ กองบรรณาธิการ กระทรวงการต่างประเทศ, ปีที่ 7 ทูตและกงสุลเยอรมันในกรุงรัตนโกสินทร์มาจนทุกวันนี้

แจ้งให้ชมเบิร์กทราบถึงการเปลี่ยนแปลงสาระสำคัญบางข้อของสนธิสัญญา พร้อมกับย่ำว่ารัฐบาลอังกฤษควรพิจารณาความมีข้อใดบางที่จะเป็นประโยชน์ต่อพอลคาชาวอังกฤษ ซึ่งอังกฤษจะเรียกร้องสิทธิเหล่านั้นด้วยเช่นกัน¹ ...เพื่อชมเบิร์กได้รับจดหมายฉบับนี้แล้ว เขาได้รายงานให้รัฐบาลทราบถึงการเปลี่ยนแปลงครั้งนี้ แต่อย่างไรก็ตามชมเบิร์กมีความเห็นว่า โดยทั่ว ๆ ไปแล้ว สนธิสัญญานี้ฉบับนี้ยังคงดำเนินตามสนธิสัญญาบาวริง² ยกตัวอย่างเช่น ข้อ 6 ซึ่งว่าด้วยการว่าจ้างคนในบังคับไทยให้มาทำงานอยู่กับนายจ้างที่เป็นชาวต่างชาติ ซึ่งข้อนี้ ชมเบิร์กชี้ให้เห็นว่าเหมือนกับข้อ 3 ของสนธิสัญญาบาวริงนั่นเอง ข้อซึ่งแปลกแตกต่างออกไปมาก คือ ข้อ 8 ของปรัสเซีย ซึ่งว่าด้วยการมรดกสิทธิ์ในการซื้อที่ดินในกรุงเทพฯ ตามสนธิสัญญาข้อนี้ได้ระบุไว้ดังนี้

ข้อ 8 คนชาวประเทศคฤชชะที่เข้าไปในสัญญานี้จะซื้อถาจะขายจะเช่าถาจะเช่าเขาที่บานที่สวนที่ไรที่นาที่ใด...แต่เพื่อจะเป็นเจ้าของที่ก่าหนดผังชายแห่งแม่น้ำเจ้าพระยาเมื่อมีหนนาไปทางทะเลคือในก่าแพงเขาแห่งกรุงเทพมหานคร และที่ตั่งแต่ก่าแพงเขาออกไปจนถึงคลองผดุงกรุงเกษม ก่าหนดผังขวาแห่งแม่น้ำเจ้าพระยาเมื่อมีหนนาไปทางทะเลคือในระหว่างสองไมลอังกฤษตรงออกไปจากผังแม่น้ำตั่งแต่ตรงกันกับปากคลองผดุงกรุงเกษม ทั้งปากคลองบนปากคลองดางเงาะแก่คนที่เสนาบดีฝ่ายสยามจะยอมให้ ถาแก่คนที่มาอยู่ในประเทศสยาม 10 ปี แล้วจึงเป็นโค แลุดองเสียค่าธรรมเนียมเหมือนชาวต่างประเทศอื่นอันมีสัญญา...อนึ่งคนในบังคับคฤชชะที่เข้าไปในสัญญานี้จะไปหาไปซุดคลองคูแรในประเศสยามทุกตำบลก็โค คนในบังคับคฤชชะจะทำการเองถาจะเป็นนายงานเจ้าของการตั่งมานุพักโคไร่ทุกออย่างในประเศสยามก็โค...³

¹ Documents Relating to the Relations Between Siam and Foreign Countries, vol. 19. Count Eulenburgk to Robert H. Schomburgk, Feb, 10, 1862

² Ibid., Robert H. Schomburgk to Earl Russell, March 19, 1862

³ กรมสนธิสัญญาและกฎหมาย กระทรวงการต่างประเทศ, สนธิสัญญาและความตกลง... (พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2511), หน้า 138

จะเห็นได้ว่าสนธิสัญญาข้อนี้ขอความโดยทั่วไปจะคล้ายคลึงกับข้อ 4 ของสนธิสัญญาบางริง แกมมี
ขอแตกต่างกันในสาระสำคัญบางประการ คือ

ข้อ 4 คนอยู่ในบังคับอังกฤษจะมาเช่าที่ปลูกโรงปลูกเรือนปลูกตึก
และจะซื้อเรือนซื้อโรงซื้อตึก พนก้าแพงออกไปกำหนด 200 เส้น
คือสี่ไมล์อังกฤษ เขาใด แต่จะซื้อที่ซื้อไม้ใด ถ้าอยู่ 10 ปีแล้วจึง
ซื้อใด ถ้าอยู่ไม่ถึง 10 ปี ท่านเสนาบดีจะโปรดให้ซื้อก็ใด และที่
บอกกำหนดเวลาดู 200 เส้นนั้น คนอยู่ในบังคับอังกฤษจะซื้อจะเช่า
ที่เรือนที่สวนที่ไรที่นา ทั้งแต่กำแพงเมืองออกไปเกินดูยกกำลังแจว
เรือทาง 24 ชั่วโมง จะซื้อจะเช่าเมื่อไรก็ซื้อใดเขาใด คา
ธรรมเนียมที่ทำไมทำสวนราษฎรบ้านนั้นเมืองนั้นต้องเสียอย่างไรก็
ให้เสียตาม... ถ้าในกำหนดสามปีแล้วผู้ซื้อไม่มีบุตรอนุตาแซเซ็ช
เสียมีใครตั้งการปลูกสร้าง เสนาบดีจะคนเงินค่าที่ไ้จะตัดสินคนเอา
ที่นั้นเสีย...¹

ถ้าพิจารณาสนธิสัญญาทั้งสองข้อ ก็จะพบว่าข้อ 4 ของสนธิสัญญาวริงนั้นรัฐบาล
ไทยได้เข้มงวดกวดขันเกี่ยวกับบริเวณที่จะซื้อขายที่ดิน โดยระบุว่าต้องเป็นระยะทาง 200 เส้น
จากกำแพงเมืองในคานที่เกี่ยวกับเวลานั้นจะพบว่าคนในบังคับอังกฤษที่จะซื้อที่ดินนั้นจะต้องเป็น
ผู้ที่อยู่ในเมืองไทยไม่ต่ำกว่า 10 ปี หรือไม่ก็จะต้องได้รับความเห็นชอบเป็นพิเศษจากรัฐบาล
ไทยเสียก่อน ในทางตรงกันข้ามในข้อ 8 ของสนธิสัญญากับรัฐปรัสเซียนั้น ข้อจำกัดเหล่านี้
ได้เปลี่ยนไปในทางที่ผ่อนปรนให้คนในบังคับปรัสเซีย ซึ่งเมื่อใดอาศัยอยู่ในเมืองไทยตามระยะ
เวลาที่กำหนดไว้แล้วก็มีสิทธิ์ที่จะซื้อที่ดินไว้ในครอบครองไม่ว่าจะด้วยจุดประสงค์อันใด แต่
สำหรับคนในบังคับอังกฤษนั้น ถ้าประสบความสำเร็จล้มเหลวในการที่จะทำที่ดินนั้นให้เป็นประโยชน์
เมื่อใดแล้ว รัฐบาลก็จะเอาที่ดินนั้นคืนพร้อมกับเงินให้เท่าราคาที่ดิน ซึ่งข้อนี้กรมเบิร์กเห็นว่า
เป็นการเสียสิทธิ์และผลประโยชน์ของคนในบังคับอังกฤษ ยิ่งไปกว่านั้นในท้ายของสัญญาข้อ 8
เช่นเดียวกัน ได้ระบุไว้ว่า คนในบังคับปรัสเซียสามารถที่จะเข้ามาสำรวจเขตเหมืองแร่ใน
ทุกส่วนของประเทศ แต่ขอความนี้มีใครระบุไว้ในข้อ 4 ของสัญญาวริง อย่างไรก็ดี กรมเบิร์ก

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 25

ไต่กันขึ้นกับรัฐบาลอังกฤษว่าตนจะเรียกธงสิทธิทุกอย่างที่ปรัสเซียได้ เพื่อความเท่าเทียมกัน โดยในข้อ 10 ของสนธิสัญญาบาวริงเป็นเครื่องมือเรียกธง เพราะใครระบุไว้ว่า ถ้าฝ่ายไทยยอมให้สิ่งใด ๆ แก่ชาติอื่น ๆ นอกจากหนังสือสัญญานี้ก็จะต้องยอมให้อังกฤษและคนในบังคับอังกฤษเหมือนกัน นอกจากนี้สมเด็จพระเจ้าจอร์จที่ห้าให้รัฐบาลอังกฤษเห็นถึงขอแตกต่างเล็ก ๆ น้อย ๆ ในข้อที่ว่าควยพิทักษ์ภักดีและธรรมเนียมว่าควยการค้ายซึ่งไม่มีข้อใดที่ผิดแตกต่างไปจากสนธิสัญญาบาวริงจนเกินไป ควยเหตุนี้สมเด็จพระเจ้าจอร์จที่ห้ามีความตั้งใจของคนที่จะเรียกธงสิทธิที่ยังเสียเปรียบอยู่ ดังนั้น สมเด็จพระเจ้าจอร์จที่ห้าได้เริ่มตนปรึกษาหารือเรื่องนี้กับเจ้าพระยาพระคลัง เพื่อเรียกธงสิทธิดังกล่าวภายใต้สนธิสัญญาบาวริงข้อ 10¹

เจ้าพระยาพระคลังไม่รอชาติที่จะชี้แจงขอของใจต่าง ๆ ของสมเด็จพระเจ้าจอร์จที่ห้าถึงเรื่องนี้ว่า ตามสนธิสัญญาข้อ 4 ระหว่างไทยกับอังกฤษนั้น ห้ามคนในบังคับอังกฤษซื้อที่ดินเวนเสียแล้ว จะอยู่ในเมืองไทยนานกว่า 10 ปี ความแตกต่างประการเดียวระหว่างคนในบังคับอังกฤษและคนในบังคับปรัสเซียคือ คนในบังคับปรัสเซียที่อาศัยอยู่ในเมืองไทยน้อยกว่า 10 ปีสามารถซื้อที่ดินตอนกลางของคลองผดุงกรุงเกษมได้ ซึ่งเมื่อก่อนนั้นไม่อนุญาตให้ซื้อที่ดินได้ในระยะ 200 เส้นจากกำแพงพระนคร แต่ขอทานนี้ไม่สัมฤทธิ์ผลเพราะบางคนได้เข้าไปตั้งบ้านเรือนอาศัยอยู่ในเขตที่ห้ามไว้ โดยอ้างว่าอาศัยอยู่ในเมืองไทยนานถึง 9 ปี บางคนถือโอกาสให้ผู้ที่อาศัยอยู่ในเมืองไทยนานกว่า 10 ปีเป็นผู้ซื้อที่ดินให้ เมื่อรัฐบาลไทยทำสนธิสัญญากับประเทศตะวันตกนั้น ก็มีค่านิยมหนึ่งชาติใดแรงรัดเกี่ยวกับบริเวณที่ดินและผลประโยชน์ที่ได้รับ และรัฐบาลไทยพิจารณาว่าเรื่องนี้แทบจะไม่มีผลสำคัญแต่อย่างใดสำหรับรัฐบาลอังกฤษ แต่เมื่อสมเด็จพระเจ้าจอร์จที่ห้าสอบถามขอของใจมาดังนี้ เจ้าพระยาพระคลังจึงทราบได้ทันทีว่าอังกฤษต้องการเรียกธงสิทธิให้เท่าเทียมกับปรัสเซีย ดังนั้น เจ้าพระยาพระคลังได้แสดงความเต็มใจที่จะ

¹ Documents Relating to the Relations Between Siam and Foreign Countries, vol. 19 Robert H. Schomburgk to Chao Phraya Phraklang, March 26, 1862.

เปิดโอกาสให้อังกฤษเรียกร้องสิทธิที่วานั้น เช่นเดียวกับปรัสเซีย¹ ไม่ตองสงสัยเลยวอังกฤษ
ไมรอตราที่จะดำเนินการทันที

มีข้อสังเกตว่า ในระยะแรกของความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับปรัสเซียนี้ อังกฤษไม่ได้
มีปฏิริยาโต้ตอบที่แสดงให้เห็นถึงความไม่พอใจหรือต้องการกีดกันแต่อย่างใด กลับเต็มใจที่
จะทำตามคำเรียกร้องของรัฐปรัสเซีย ดังจะเห็นได้จากกรณีที่รัฐบาลอังกฤษยินยอมให้กงสุล
อังกฤษทำหน้าที่เป็นกงสุลของรัฐปรัสเซีย ที่เป็นเช่นนี้อาจจะเป็นเพราะว่าฐานะของรัฐปรัสเซีย
ในขณะนั้นยังไม่มั่นคงพอที่จะเข้ามาบีบบทบาทในการเมืองของโลกเพื่อแสวงหาผลประโยชน์แข่ง
กับอังกฤษนั่นเอง

สภาพของประเทศเยอรมันก่อนและหลังการเจริญสัมพันธ์ไมตรีกับไทย

หากพิจารณาย้อนหลังถึงสภาพทางการเมืองและเศรษฐกิจของเยอรมนี จะพบว่า
เยอรมนีเป็นเพียงรัฐปรัสเซียซึ่งเป็นรัฐๆ หนึ่ง ในจำนวนรัฐเยอรมันทั้งหลายที่รวมกันเป็นสหภาพ
ศุลกากร (Zollverein) ใน ค.ศ. 1833 ซึ่งทำให้ขจัดอุปสรรคทางการค้าที่มีอยู่อย่าง
มากมายได้ลดเกินคาด แต่กระนั้นก็ตีทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่มากมายนั้น ไม่สามารถนำมา
ใช้ให้ได้อย่างเต็มที่เป็นที่น่าพอใจ จะเห็นได้จากก่อน ค.ศ. 1830 นั้น การอุตสาหกรรมของ
เยอรมนียังคงล้าหลังอังกฤษและฝรั่งเศสอยู่มาก² การจัดตั้งสหภาพศุลกากรนอกจากจะขจัด
ปัญหาด้านเศรษฐกิจแล้ว ยังนำไปสู่ความรู้สึกรวมกัน อันจะนำไปสู่การรวมประเทศและผล
อย่างเดียวกันนี้ยังปรากฏอีกในการสร้างทางรถไฟคติดอกันระหว่างรัฐต่าง ๆ ซึ่งมาถึง ค.ศ.

¹Ibid., Chao Phraya Phraklang to Robert H. Schomburgk,
March 19, 1862. Translation.

²Carton J.H. Hayes and others, History of Europe, N.Y. : the
Macmillan Company, 1956), p.787

1800 นั้น สามารถติดต่อโคทัวคินแกนเยอรมนี¹ ยิ่งไปกว่านั้นใน ค.ศ. 1862 รัฐปรัสเซีย มีผู้นำที่สามารถ คือ เคานต์ บิสมาร์ค (1815 - 1898) รัฐมนตรีว่าการต่างประเทศ ทำให้ รัฐปรัสเซียกลายเป็นรัฐผู้นำทางด้านเศรษฐกิจและการเมือง นับตั้งแต่ ค.ศ. 1867 เป็นต้นไป เคานต์ บิสมาร์ค ได้ครุ่นคิดถึงความมั่นคงภายในรัฐ ซึ่งหมายถึงความเข้มแข็งทางด้านเศรษฐกิจ และกำลังทหาร อันจะนำไปสู่การรวมประเทศซึ่งเป็นจุดมุ่งหมายของเขา² จะเห็นได้ว่าตั้งแต่ ค.ศ. 1862 ถึง ค.ศ. 1867 รัฐปรัสเซียอยู่ในฐานะที่ไม่เอื้ออำนวยให้ตนเองเข้ามามีบทบาทในการเมืองของโลก หรือมีแนวโน้มที่จะเข้ามาแข่งขันกับอังกฤษในส่วนต่าง ๆ ของโลก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งในระบายนั้นอังกฤษได้เข้ามามีอิทธิพลในมลายู และพม่าบางส่วน และอาจจะเป็นควยเหตุผลข้างต้นเช่นเดียวกันนี้เอง เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ การคาระหว่างไทยกับเยอรมนี (ซึ่งเป็นรัฐปรัสเซียในระบายนั้น) ไม่มากเท่าที่ควร

ในขณะที่บิสมาร์คครุ่นคิดหาทางที่จะรวมรัฐต่าง ๆ เขาเป็นประเทศที่มีอำนาจเข้มแข็ง นั้น ก็ได้เกิดความตึงเครียดกับประเทศเพื่อนบ้าน คือฝรั่งเศสซึ่งขณะนั้นพระเจ้านโปเลียน ที่สามเป็นประมุข ความตึงเครียดได้ถึงขั้นแตกหักจนเกิดเป็นสงครามขึ้นเรียกว่า สงคราม ฝรั่งเศส - ปรัสเซีย (Franco - Prussian War 1870 - 1871) ปรากฏว่าฝรั่งเศส เป็นฝ่ายพ่ายแพ้อย่างสิ้นเชิงที่เมืองเซดอน (Sedan) ในวันที่ 28 มกราคม ค.ศ. 1871 ทำให้ฝรั่งเศสต้องยกแคว้นอัลซาสและลอแรนให้เยอรมนีตามข้อตกลงในสนธิสัญญาฟรังเฟิร์ต (Treaty of Frankfurt) ในระหว่างที่สงครามกำลังดำเนินอยู่นั้น ในเดือนพฤศจิกายน ค.ศ. 1870 บิสมาร์คได้หันมาทำสนธิสัญญากับสมาพันธรัฐเยอรมันฝ่ายใต้ เพื่อให้รัฐเหล่านั้น มารวมกับสมาพันธรัฐเยอรมันฝ่ายเหนือ ดังนั้น สงครามครั้งนี้ได้ส่งผลอย่างมหาศาล โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นการทำให้บิสมาร์คสมปรารถนาในการจะรวมเยอรมนีภายใต้การนำของรัฐ ปรัสเซียให้เป็นอาณาจักรเยอรมัน (Deutsch Reich) ในเวลาเดียวกันพระเจ้าวิลเลียมที่ 1

¹ม.ร.ว. แสงโสม เกษมศรี, ประวัติศาสตร์สากลยุคปัจจุบัน (ค.ศ. 453 - 1914) (พระนคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2515), หน้า 385

²William Harbutt Dawson, The German Empire 1867 - 1914, (London, 1919), p. 173

(1861 - 1871) แห่งปรัสเซียได้รับการสถาปนาให้เป็นจักรพรรดิวิลเลียมที่หนึ่งแห่งอาณาจักรเยอรมัน¹

นับตั้งแต่ ค.ศ. 1871 เป็นต้นไป เยอรมนีกลายเป็นมหาอำนาจ ในขณะที่เดียวกัน ฝรั่งเศสอ่อนแอและต้องหยุดชะงักการแสวงหาอาณานิคมไปชั่วระยะเวลาหนึ่ง ส่วนอังกฤษก็ยังยึดนโยบายสันโดษนิยม ในระยะ 10 ปีแรกนี้ บิสมาร์คได้ดำเนินนโยบายต่างประเทศโดยการผูกมิตรหรือไม่ก็รวมกลุ่มบรรดาประเทศมหาอำนาจไว้ โดยพยายามหาทางให้ฝรั่งเศสอยู่โดดเดี่ยว ด้วยเหตุนี้ใน ค.ศ. 1872 ได้มีการพบปะหารือกันระหว่างจักรพรรดิแห่งออสเตรียจักรพรรดิรัสเซียและเยอรมนี ที่กรุงเบอร์ลิน ซึ่งนำไปสู่การลงนามในสนธิบัตจักรพรรดิสามพระองค์ (Drei Keiser Bund) ใน ค.ศ. 1873² ทำให้ฐานะทางการเมืองของเยอรมนีอยู่ในสภาวะที่น่าพอใจมากขึ้น

หลังจากการรวมประเทศแล้ว เยอรมนีหันมาสนใจกิจการภายในประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการปรับปรุงกฎหมายที่เกี่ยวกับแรงงาน การเศรษฐกิจ ตลอดจนการปรับปรุงการศาสนาและวัฒนธรรม ส่วนในด้านการต่างประเทศ บิสมาร์คได้พยายามทุกวิถีทางที่จะหลีกเลี่ยงการทำสงครามเพื่อใช้เวลาทั้งหมดไปในการปรับปรุงประเทศให้เข้มแข็งและมั่นคงที่สุด ทั้งด้านเศรษฐกิจและการเมือง จะเห็นว่าในขั้นแรก บิสมาร์คไม่สนับสนุนให้มีการแสวงหาอาณานิคม และยืนยันความตั้งใจเดิมที่ว่า จะต้องสร้างความมั่นคงให้อาณาจักรเยอรมันเสียก่อน ยิ่งไปกว่านั้นกองทัพเรือของเยอรมนีมีกำลังยังไม่เป็นที่พอใจที่จะสนับสนุนการขยายอิทธิพลไปในภูมิภาคอื่น ๆ บิสมาร์คได้มีจดหมายถึง รูน (Albrecht von Roon) รัฐมนตรีกลาโหม ลงวันที่ 9 มกราคม ค.ศ. 1868 ว่า การแสวงหาอาณานิคมในขั้นแรกนี้ ขอให้เป็นเรื่องธุรกิจส่วนตัวของบรรดาพ่อค้าทั้งหลาย ไม่ใช่กิจกรรมของรัฐบาล ยิ่งไปกว่า

¹ Hayes and Others, op.cit., pp.816 - 818

² A.J.P. Taylor, The Struggle for Mastery in Europe 1848-1918, (Oxford : Oxford University Press, 1971), pp.214 - 220

นั้นบิสมาร์คได้พยายามตรวณใหญ่เห็นด้วยกับคนที่ว่ากองทัพเรือเยอรมันอยู่ในสภาพที่ยังไม่พร้อมที่จะสนับสนุนให้รัฐบาลดำเนินการเช่นนั้นได้ และได้ชี้แจงให้เห็นว่ากองทัพสยามแสวงหาอาณาเขตในดินแดนซึ่งมหาอำนาจอื่นได้เข้ามามีอิทธิพลอย่างเป็นทางการหรือไม่ก็ตามนั้น จะนำไปสู่ความขัดแย้งที่รุนแรงได้เสมอ¹

ด้วยเหตุผลที่ว่า เยอรมันต้องการสันติภาพ เพื่อสถาปนาความมั่นคงของประเทศและต้องการหลีกเลี่ยงการขัดแย้งกับมหาอำนาจอื่น ๆ เยอรมันจึงเข้ามาบีบบังคับในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในคานธุรกิจการค้ามากกว่าที่จะมาหาเขตอิทธิพลแข่งกับอังกฤษหรือฝรั่งเศส ซึ่งมีเขตอิทธิพลอยู่ในพม่า มลายู และอินโดจีนบางส่วนตามลำดับ แต่อย่างไรก็ดี ท่าทีของเยอรมันหลัง ค.ศ. 1871 ทำให้มหาอำนาจอื่น ๆ จับตามองด้วยความสนใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งอังกฤษเริ่มให้ความสนใจตอบทหาของเยอรมันในภูมิภาคแถบนี้ ดังจะเห็นได้ว่าเมื่อครั้งที่เยอรมันยังมีฐานะเป็นรัฐปรัสเซีย ได้มาสำรวจท่าเรือแบลร์ (Blair Harbour) ทางฝั่งตะวันออกของยะโฮร์ และเกาะชายฝั่งเพื่อเป็นสถานีเชื้อเพลิง (Coaling Station) นั้น อังกฤษพิจารณาเห็นว่าโครงการนี้มีได้มีความหมายแต่อย่างใดสำหรับตน² แต่ภายหลัง ค.ศ. 1871 เป็นต้นไป อังกฤษเริ่มไม่ไว้วางใจเยอรมัน เพราะตระหนักดีว่าแหล่งอำนาจในภาคพื้นยุโรปได้เปลี่ยนจากฝรั่งเศสไปสู่เยอรมัน ยิ่งไปกว่านั้น การลงนามในสนธิบาศจักรพรรดิสามพระองค์ ค.ศ. 1873 ทำให้อังกฤษตระหนักถึงความเป็นมหาอำนาจของเยอรมันขึ้นเป็นลำดับ ใน ค.ศ. 1873 เมื่ออังกฤษได้ข่าวว่าเกิดความไม่สงบขึ้นในอัสสัมและบริเวณใกล้เคียงทางเหนือของสุมาตรา พร้อมทั้งมีข่าวลือว่าเจ้ายูครองอัสสัมได้ตกลงใจที่จะแลกเปลี่ยนเกาะเพื่อเป็นสถานีจอดเรือ (Naval Station) และการค้าผูกขาดกับประเทศที่เขาปกครองอยู่

¹ Dawson, op.cit., p.147

² C.D. Cowan, "Nineteenth Century Malaya : the Origins of British Political Control," Malaysia Selected Historical Reading. comp. by John Bastin and Robin W. Wenks, (Kuala Lumpur : Oxford University Press, 1966), p. 168

ฮอลันดา ขอสำคัญอยู่ที่ว่าประเทศที่ได้รับการทาบหามาโดยดวงศรัทธาอำนาจของฮอลันดา คือ
 เขอรมนี่¹ อังกฤษจึงมีความกังวลต่อชาวนี้อย่างยิ่ง ที่เป็นเช่นนี้เพราะในตอนแรกอังกฤษ
 สนับสนุนฮอลันดาในหมู่เกาะชวาและสุมาตรา เพื่อป้องกันอิทธิพลของฝรั่งเศสที่จะเข้ามารุกราน
 แถบนี้ แต่การที่ฝรั่งเศสแสวงสงครามกับเขอรมนี่ ทำให้อังกฤษหันมาให้ความสนใจแก่เขอรมนี่
 แทน นอกจากนั้นแล้ว ในปีเดียวกันนั้นเองเขอรมนี่ได้หันมาสนใจระดงอริก ทำให้อังกฤษ
 หวั่นระวางมากขึ้น เพราะวาระดงอริก เป็นจุดยุทธศาสตร์ที่สำคัญและเป็นแหล่งตีบุกอีกด้วย²
 การที่เขอรมนี่เขามามีส่วนเกี่ยวข้องของในมลายูเช่นนี้ ทำให้อังกฤษเขามาแทรกแซงในมลายู
 อย่างจริงจังใน ค.ศ. 1874 นอกเหนือไปจากข้ออ้างที่ว่าเพื่อป้องกันทรัพย์สินและรักษาผลประโยชน์
 ของฮอลันดาในดินแดนนี้³ อันที่จริงรัฐบาลอังกฤษมีความรู้เกี่ยวกับดินแดนแถบนี้โดย
 มาก และแทบจะไม่ได้ศึกษาเรื่องราวของดินแดนเหล่านี้เลย ดังจะเห็นได้ว่าเมื่อรัฐบาล
 ฮอลันดาที่สุมาตราไครายงานคิมเบอร์เลย์ รัฐมนตรีกระทรวงอาณานิคม ว่า สุลต่านรัฐยะโฮร์จะให้
 เขอรมนี่เกาะทีโอมัน(Tioman) เพื่อเป็นสถานที่จอดเรือขึ้น คิมเบอร์เลย์ได้มีหนังสือไปสอบถาม
 ทันทันที่ว่าเกาะดังกล่าวตั้งอยู่ที่ใด⁴

¹ Cowan, op.cit., p.189

² David McIntyr, "Britain's Intervention in Malaya : The Origin of Lord Kimberley's Instruction to Sir Andrew Clarke in 1873," Malasia Selected Historical Reading. comp. by John Bastin and Robin W. enks, (Kuala Lumpur : Oxford University Press, 1966), p.206

³ Ibid., p.199

⁴ Loc.cit.

ในอินโดจีน เวียดนามเป็นตลาดการค้าอีกแห่งหนึ่ง ที่พ่อค้าและนักธุรกิจเยอรมันให้ความสนใจเช่นเดียวกัน อย่างไรก็ตาม ฝรั่งเศสได้เข้ามาบีบบังคับและอิทธิพลในเวียดนามตั้งแต่ ค.ศ. 1858 จนกระทั่งใน ค.ศ. 1874 นั้น ชูวนต้องยกตั้งเกี้ยวให้เป็นเขตอิทธิพลของฝรั่งเศส ภายใต้นี้จึงมีการถกเถียงกันถึงฐานะของพ่อค้าจากประเทศอื่น ๆ ว่าจะได้รับสิทธิประการใดบ้าง เช่น ในกรณีของเยอรมัน ดังนั้น ในเดือนพฤศจิกายน ค.ศ. 1875 เมอซีเออร์ แซงต์ ไวเยร์ (M. Saint Veiller) ทูตฝรั่งเศสประจำเบอร์ลิน ได้ปรึกษาหารือกับ บิสมาร์คในกรณีที่มีพ่อค้าและนักธุรกิจเยอรมันจำนวนมาก ได้เข้ามาแสวงหาผลประโยชน์ใน เวียดนาม ซึ่งทำให้ฝรั่งเศสเกิดความกังวลใจ อย่างไรก็ตาม บิสมาร์คได้ยอมรับว่าไม่มีนักธุรกิจส่วนใหญ่เร่งเร้าให้รัฐบาลเยอรมันเข้าไปมีเขตอิทธิพลในตั้งเกี้ยวและลุ่มแม่น้ำแดง¹ แต่บิสมาร์ค มิได้เห็นด้วยกับความต้องการของนักธุรกิจ เพราะขัดกันกับนโยบายของเขาที่ไม่ต้องการแสวงหาอาณานิคม และโดยทั่วไปในขณะนี้เยอรมันไม่ต้องการมีอาณานิคมโพ้นทะเลแต่อย่างใด และรับรองว่าจะไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวในเขตอิทธิพลของฝรั่งเศส² เพื่อเป็นการสร้างไมตรีกับฝรั่งเศส ยิ่งไปกว่านั้น เพื่อเป็นการหันเหความสนใจของฝรั่งเศสออกจากแคว้นโรน บิสมาร์คกล่าวกับ แซงต์ ไวเยร์ ในตอนท้ายว่า "ข้าพเจ้าปล่อยให้ฝรั่งเศสทุกทิศทุกทาง ยกเว้นที่แคว้นโรน"³

¹ Nguyen Xuan Tho, "La Pénétration Française au Vietnam," South east Asia. An International Quarterly I (Fall 1971), 303

² Ibid., p. 304

³ Ibid., p. 305 "Je laisse à la France la direction de toutes les frontières, sauf celle du Rhin"

การสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูต

ในต้นรัชกาลที่ 5 มหาอำนาจตะวันตกได้แก่ อังกฤษและฝรั่งเศส กำลังแผ่ขยายเขตอิทธิพลในพม่า มลายู และอินโดจีน ตามลำดับ รัชกาลที่ 5 ทรงตระหนักถึงภัยการเมืองอันเกิดจากการขยายเขตอิทธิพลของมหาอำนาจดังกล่าว ด้วยเหตุนี้พระองค์จึงจำเป็นต้องหาวิเทโศบายที่เหมาะสมเพื่อความอยู่รอดของประเทศ

รัฐบาลไทยนอกจากจะต้องเผชิญกับภัยอันตรายซึ่งเกิดจากลัทธิจักรวรรดินิยมแล้วยังต้องเผชิญกับปัญหาภายใน ซึ่งเป็นผลจากการกระทำของมหาอำนาจตะวันตกเช่นเดียวกัน ปัญหาที่ว่านี้ก็คือ สนธิสัญญาบาวริง ซึ่งก่อให้เกิดภาระอันใหญ่หลวงต่อรัฐบาลไทยอย่างไม่มีที่สิ้นสุด จริงอยู่สนธิสัญญาบาวริงเป็นสนธิสัญญาที่ไต่เปลี่ยนระบบเศรษฐกิจของไทย จากระบบการค้าผูกขาดและการเก็บภาษีพรว้าเพื่อ ไปสู่การค้าเสรีอย่างมีกฎเกณฑ์ คือ ภาษีร้อยละสามและการค้าเสรี ก่อให้เกิดความมั่งคั่งต่อเศรษฐกิจของไทยในระยะต้นมือ เมื่อเวลาไถ่ล่วงเลยไป สนธิสัญญานี้ก็กลายเป็นขอยุ่กมัตต์ทำให้รัฐบาลไทยไม่อยู่ในสภาพที่จะสร้างความมั่งคั่งให้กับประเทศใดเท่าที่ควร ดังนั้น จึงจำเป็นต้องหาหนทางที่จะให้มีการทบทวนสัญญากันใหม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องเกี่ยวกับภาษีสุรา รวมทั้งการค้าเงินการกับคนในบังคับด้วย

ขอยุ่กมัตต์ในสนธิสัญญา ค.ศ. 1855 ที่ได้ระบุเกี่ยวกับสุรารว่า จะเก็บภาษีใดในอัตรา ร้อยละสามเท่านั้น ปัญหามืออยู่ว่ารัฐบาลไทยผลิตสุราได้มากเช่นเดียวกัน จึงต้องการกีดกันสินค้าจำพวกของมีนเมาจากต่างประเทศโดยการตั้งกำแพงภาษี¹ แต่เนื่องจากขอยุ่กมัตต์ดังกล่าวทำให้รัฐบาลไทยไม่อาจกำหนดอัตราภาษีใดตามใจชอบ แมว่ารัฐบาลไทยจะขอขึ้นภาษีสุราจาก 3 เปอร์เซ็นต์ เป็น 10 เปอร์เซ็นต์ ก็ตาม ปรากฏว่าขอเรียกร้องของรัฐบาลไทยมิได้รับการตอบสนองจากประเทศต่าง ๆ โดยเฉพาะฝรั่งเศสแต่อย่างใด กลับจะทำให้ขอเรียกร้องที่มีเหตุผลนี้เป็นปัญหาทางการทูต ซึ่งเป็นที่เชื่อกันว่าจะทำให้การเจรจาในเรื่องนี้ต้องยืดเยื้อไปอีกนาน นอกจากนี้รัฐบาลไทยยังมีปัญหาเกี่ยวกับเรื่องคนในบังคับกับฝรั่งเศสซึ่งขยายขอบเขตของการ

¹ เพ็ญศรี คุ้ม, เอกสารประกอบการสอนเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างประเทศตั้งแต่รัชกาลที่ 1 - รัชกาลที่ 4, หน้า 33 (อัคราเน)

รับคนเข้าเป็นคนในบังคับ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวเอเชีย ปัญหาดังกล่าวเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้
 รัชกาลที่ 5 ทรงส่งหม่อมเจ้าปฤษฎางค์ เพื่อไปเจริญสัมพันธไมตรีกับประเทศในยุโรปโดย
 เฉพาะอย่างยิ่งกับประเทศเยอรมัน เพื่อเจรจาหารือในเรื่องปัญหาดังกล่าว

รัชกาลที่ 5 ทรงตระหนักดีว่า หลัง ค.ศ. 1871 เยอรมนีได้กลายเป็นชาติมหาอำนาจ
 เชนเดียวกับอังกฤษและฝรั่งเศส แม้ว่าในระยะแรก ๆ เยอรมนียังมีคิมทำหัวจะเขามามี
 ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจและการเมืองในไทย เชนเดียวกับมหาอำนาจที่กล่าวมาแล้ว จะเห็น
 ได้วากอน ค.ศ. 1888 มีทางรถไฟจำหน่ายสินค้าของเยอรมนีเพียง 5 - 6 รางเท่านั้น ส่วน
 ใหญ่จำหน่ายสินค้าประเภทเครื่องใช้และของฟุ่มเฟือยซึ่งราคาไม่แพงนัก¹ แต่อย่างไรก็ดี
 รัชกาลที่ 5 ทรงพิจารณาเห็นสมควรที่จะดำเนินแผนกู่ทางการเมือง โดยการทำให้อังกฤษและ
 ฝรั่งเศสเกิดความเคลือบแคลงใจในนโยบายต่างประเทศของไทย ด้วยเหตุนี้รัชกาลที่ 5 จึง
 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งหม่อมเจ้าปฤษฎางค์ เป็นทูตไปยุโรปใน ค.ศ. 1881 จุด
 ประสงค์สำคัญของการเดินทางครั้งนี้เพื่อฟื้นฟูสัมพันธไมตรีกับประเทศเยอรมัน และเพื่อเจรจา
 ขอแก้ไขสนธิสัญญาการค้าขายเรื่องภาษีศุราและความไม่เป็นธรรมของสัญญาบางประการกับรัฐบาล
 เยอรมันและประเทศอื่น ๆ ในยุโรป เชน ออสเตรียฮังการี ฝรั่งเศส และอังกฤษ

ในการส่งตัวแทนทางการทูตไปยุโรปในครั้งนี้ รัชกาลที่ 5 ได้ทรงกำชับให้หม่อมเจ้า
 ปฤษฎางค์ เจรจากับจักรพรรดิวิลเลียมที่หนึ่ง ในทางที่จะเสริมสร้างสัมพันธไมตรีระหว่างไทย
 กับเยอรมนีให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น โดยสมควรที่จะสรรเสริญสูงสุดเยอรมันว่าได้ปฏิบัติตนและหน้าที่
 ราชการได้ดีกว่าผู้แทนรัฐบาลอื่น ๆ เพราะเป็นผู้ที่รักษามลประโยชน์ของทั้งสองฝ่าย โดย
 เฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องเกี่ยวกับคนในบังคับ ที่ไม่รับคนที่ทำความผิดเช่นคนจีนและแขกเขาเป็น
 คนในบังคับเยอรมัน หรือขายหนังสือประจำตัวให้พวกลูกจ้างเป็นการหาเงินส่วนตัว แต่ใน
 ขณะเดียวกันก็ไม่ทำความเดือดร้อนให้รัฐบาลไทยเหมือนกงสุลชาติอื่น ๆ ยิ่งไปกว่านั้นได้

¹F.O. 69/141 Jones to Salisbury, March, 1891. Inclosure

พยายามดูแลสอดส่องมิให้คนในบังคับของเยอรมนีทำกิจการใด ๆ ที่เป็นอันตรายต่อรัฐบาลไทย เช่น การลักลอบขายสุรา ผิ่น โดยไม่เสียภาษี เมื่อได้ขึ้นชมรัฐบาลเยอรมันแล้ว ควรจะสืบเป็นการส่วนตัวเกี่ยวกับเรื่องที่จะแก้ไขสัญญาควยเหตุผลที่ว่า "เพื่อป้องกันความชั่วร้ายที่เกิดแก่กรุงสยามที่ประพบัติเคย ๆ มาบ้าง โดยหนังสือสัญญาว่าไว้มิขัด ทำให้เป็นการขัดขวางต่อความเรียบร้อยของบ้านเมือง แต่มิได้มีความหมายจะถอนคืนผลประโยชน์อันใดที่ได้ให้แล้วแก่คนต่างประเทศโดยชอบธรรมสักสิ่งสักอันเลย"¹

จุดมุ่งหมายที่สำคัญอีกประการหนึ่งของการเดินทางครั้งนี้เพื่อทาบตามรัฐบาลเยอรมันว่ามีความเห็นพ้องต้องกันหรือไม่อย่างไร ภารรัฐบาลไทยจะแต่งตั้งทูตมาประจำที่กรุงเบอร์ลิน และรัฐบาลเยอรมันจะตั้งทูตตอบแทนหรือไม่ เพื่อเป็นเครื่องหมายแห่งความเสมอภาคระหว่างประเทศไทยกับประเทศเยอรมันและชาติอื่น ๆ ในยุโรป และเพื่อเป็นการสมัครสมานสัมพันธ์ไมตรีให้ราบรื่นยิ่งขึ้น²

การเจริญทางพระราชไมตรีกับราชสำนักเยอรมันในระยะแรกนี้ อาจกล่าวได้ว่าได้ส่งผลสะท้อนถึงสองประการ คือ ประการแรกเป็นการยืนยันในสัมพันธไมตรีระหว่างรัฐบาลไทยกับรัฐบาลเยอรมัน ประการที่สองเป็นการดำเนินนโยบายทางการทูตของไทยประการหนึ่งที่จะหามิตรประเทศ โดยเฉพาะชาติมหาอำนาจมาเพื่อถ่วงดุลย์อำนาจอังกฤษและฝรั่งเศส ซึ่งรัฐบาลไทยตระหนักดีว่ากำลังต้องการที่จะแผ่อิทธิพลเข้ามาในภูมิภาคนี้ ตลอดจนได้แข่งขันกันแสวงหาผลประโยชน์จากประเทศในภาคพื้นนี้ด้วย รัฐบาลไทยตระหนักดีว่าถ้าการเจรจาต่อรองสัมฤทธิ์ผล จะทำให้มหาอำนาจอื่น ๆ คล้อยตามความต้องการของรัฐบาลไทยเร็วยิ่งขึ้น ในขั้นแรกนี้ หม่อมเจ้าปฤษฎางค์ได้ทรงสามารถปฏิบัติภารกิจสนองพระบรมราชโองการสำเร็จ

¹ หจช. รล.3/1 พระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ พระราชทานให้แก่ หม่อมเจ้าปฤษฎางค์ ราชทูตวิเสส เมื่อวันที่ 17 9 ค่ำ ปีมะเส็ง ตรีศก 1243

² เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน

ดูลงไปได้อย่างดี ดังปรากฏว่าในวันเฉลิมพระชนมพรรษาในปีเดียวกันนั้นเอง รัชกาลที่ 5
ไต่ทรงมีพระราชดำรัสตอบตอนหนึ่งว่า

ราชทูตของเราได้ไปถึงกรุงเยอรมนีเป็นครั้งแรก สมเด็จพระเจ้า
เอมเปอเรอเยอรมนีไต่ทรงรับรองสมดุวรแก่เกียรติยศกรุงสยาม
เรามีความยินดี เห็นว่าสมเด็จพระเจ้าเอมเปอเรอเยอรมนีนับถือ
ในพระราชไมตรีมาก...¹

หม่อมเจ้าปฤษฎางค์ได้เสนอรายงานต่อรัฐบาลไทยเกี่ยวกับภารกิจที่ได้รับมอบหมายมา
และได้ให้ข้อสังเกตเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างอังกฤษกับเยอรมนีว่า "เวลานี้อังกฤษกับเยอรมนี
อยู่ข้างจะกั๊กกันอยู่... เหมือนอังกฤษกับเยอรมนีจะเป็นศัตรูกันอย่างถุกยิ่งได้"² ด้วยเหตุนี้
หม่อมเจ้าปฤษฎางค์จึงทรงยินดีที่จะเจรจากับรัฐบาลเยอรมนี เพื่อตั้งทูตไทยประจำกรุงเบอร์ลิน
แม้ว่าในระยะเริ่มแรกนั้น หม่อมเจ้าปฤษฎางค์จะไม่ทรงเห็นประโยชน์ที่จะได้รับก็ตาม³ แต่
โดยที่เป็นนโยบายของรัฐบาลไทยในขณะนั้นที่จะหาอำนาจอื่น เช่น เยอรมนีมาถ่วงดุลย์
อำนาจของอังกฤษหรือฝรั่งเศส พระองค์จึงจำเป็นต้องปฏิบัติตามให้ดูลงไป

การเจรจากับรัฐบาลเยอรมนีในเรื่องภาษีสุราและคุณภาพของสุราที่นำเข้ามาจำหน่าย
ในประเทศไทยนั้น ประสบความสำเร็จอย่างงดงามและรวดเร็ว พร้อมกันนั้นรัฐบาลเยอรมัน
ได้มีคำสั่งให้กงสุลเยอรมันประจำประเทศไทยปฏิบัติตามข้อตกลงว่าด้วยภาษีสุรารอยละสิบ
ตลอดจนการควบคุมคุณภาพของสุราให้มีมาตรฐานและการตีความเกี่ยวกับคนในบังคับว่า คนใน
บังคับเยอรมันนั้นหมายถึงคนทั้งปวงที่อยู่ในบังคับกฎหมายเยอรมันและที่อยู่ในความดูแลของกงสุล
เยอรมัน และคำว่ากงสุลเยอรมันนั้น ต้องถือวารวมทั้งเจ้าพนักงานของสถานกงสุลของ

¹ ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 6 (จ.ศ. 1241), 92

² หจข., ร.5 บ.14/1 หม่อมเจ้าปฤษฎางค์กราบทูลรัชกาลที่ 5 6 7 1 17 11 1246

³ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน

สถานกงสุลเยอรมันในกรุงเทพฯ¹ ถึงแม้ว่าจะมีการลงนามใน ค.ศ. 1884 ก็ตาม แต่การที่สามารถเจรจาตกลงได้ในระยะแรกนั้น อาจมีส่วนทำให้ประเทศอื่นรับไปพิจารณาควย เช่น การเจรจากับรัฐบาลฝรั่งเศส ซึ่งรัฐบาลไทยได้รับความลำบากในการเจรจา เพราะในขั้นแรก รัฐบาลฝรั่งเศสยอมรับที่จะนำปัญหานี้ไปปรึกษาและปฏิบัติตาม เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์แก่ทั้งสองฝ่าย แต่หาพิจารณาข้อเรียกร้องของรัฐบาลฝรั่งเศสแล้ว จะพบว่าฝรั่งเศสไม่ปรารถนาที่จะยอมรับข้อตกลงใด ๆ หากไม่มีสิ่งตอบแทน เป็นต้นว่า รัฐบาลไทยควรที่จะสร้างสายโทรเลขระหว่างไทยกับโคชินไชนาฝรั่งเศส (French Cochin - China) ให้แล้วเสร็จโดยเร็ว ส่วนการเจรจากับรัฐบาลอังกฤษนั้น ต้องนับว่าแทบจะไม่ได้รับความมั่นใจแต่อย่างใด เพราะรัฐบาลอังกฤษมีข้อแม้ว่า ในเรื่องนี้จะต้องขอความเห็นจากรัฐบาลอื่น ๆ ก่อน แต่ในที่สุดทั้งรัฐบาลอังกฤษและรัฐบาลฝรั่งเศสก็สามารถทำความตกลงและลงนามกันในสนธิสัญญาว่าควยภาษีสู่ราชกับรัฐบาลไทยใน ค.ศ. 1883 ส่วนการเจรจาระหว่างรัฐบาลไทยกับรัฐบาลเยอรมันนั้น สามารถทำความตกลงกันได้โดยดี โดยหม่อมเจ้าปฤษฎางค์ กับ อี แอตร์ เฟลคค็อยแทนรัฐบาลเยอรมันได้ลงนามในสนธิสัญญาว่าควยภาษีสู่ราช ณ กรุงเบอร์ลิน ในวันที่ 16 มีนาคม ค.ศ. 1884 ซึ่งมีสาระดังนี้

มาตราที่ 1 คนเยอรมันจะนำสุราเข้ามาขายในพระราชอาณาเขตใด แต่ต้องเสียภาษีส้อยละสิบ และสุรานั้นต้องมีคุณภาพเท่าที่ใดกำหนดไว้

มาตราที่ 2 การทดสอบคุณภาพของสุรานั้น จะต้องประกอบควยเจ้าหน้าที่ชาวยุโรป ซึ่งรัฐบาลไทยเป็นผู้แต่งตั้งมา และเจ้าหน้าที่จากสถานกงสุลเยอรมัน ถ้าไม่อาจตกลงกันได้ ต้องหากคนกลางตัดสิน

มาตราที่ 3 ถ้าสุราไม่ไต่ขนาดตามที่ตกลงกันไว้ รัฐบาลไทยจะให้เวลาสามเดือนสำหรับขนย้ายออกนอกประเทศ ถ้าขจัดขึ้นรัฐบาลมีสิทธิที่จะริบเอาสุรานั้นมาทำลายได้ แต่ต้องคืนเงินภาษีที่เก็บไว้ก่อน

¹ กรมสนธิสัญญาและกฎหมาย กระทรวงการต่างประเทศ, เรื่องเดิม, หน้า 88

มาตรา 4 พอลาจจะจำหน่ายสุราปลีกได้ก็ต่อเมื่อได้รับใบอนุญาตจากเจ้าหน้าที่ของไทยก่อน เจ้าหน้าที่ดังกล่าวจะต้องไม่ปฏิเสธที่จะออกใบอนุญาต เว้นแต่ในกรณีที่มีเหตุสุดขั้วของซึ่งพร้อมที่จะมีคำอธิบายไปยังสถานกงสุล เยอรมัน

มาตราที่ 5 คนในบังคับเยอรมันสามารถนำสุราเข้ามาจำหน่ายได้ทั้งปลีกและส่ง โดยมีสิทธิเท่าเทียมกับคนในบังคับประเทศอื่น ๆ รวมทั้งคนในบังคับสยาม

มาตราที่ 6 ฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดจะบอกเลิกสัญญาได้ก็ต่อเมื่อครบหกเดือนแล้ว นอกจากนี้สัญญาทางพระราชไมตรีนั้น ยังมีผลบังคับทุกข้อจนกว่าจะได้ประกาศใช้สัญญานี้ และถ้าได้เลิกสัญญานี้แล้ว สัญญาทางพระราชไมตรีก็ยังคงมีผลบังคับทุกประการ เหมือนกับก่อนที่จะได้ตกลงทำสัญญานี้¹

นับตั้งแต่หมอมเจ้าปฤษฎางค์ได้เจรจาทกลงกับรัฐบาลเยอรมัน ในเรื่องภาษีสุราได้สำเร็จแล้ว ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับเยอรมนีได้กระชับแน่นยิ่งขึ้นตามลำดับ ดังจะเห็นได้ว่าเมื่อมีการประชุมสหภาพไปรษณีย์สากล (Postal Union) ที่กรุงเบอร์ลิน ใน ค.ศ. 1885 นั้น รัฐบาลเยอรมันได้เชิญชวนให้รัฐบาลไทยเข้าร่วมประชุมและเป็นสมาชิกด้วย² นอกจากนี้แล้วความสัมพันธ์ส่วนพระองค์ระหว่างรัชกาลที่ 5 กับจักรพรรดิวิลเลียมที่ 1 ได้ดำเนินไปอย่างแน่นแฟ้น ดังจะเห็นได้จากการที่รัชกาลที่ 5 ได้ทรงส่งรูปจำลองรูปพระอิสริยยศจากเมืองกำบงเพชรซึ่งเป็นของเก่าแก่ไปให้ และจักรพรรดิวิลเลียมที่ 1 ได้ทรงส่งรูปปั้นของเกรทือเลคเตอร์แห่งบรินเคนเบิร์กมาถวายตอนแทนใน ค.ศ. 1886³

การเจรจาทบามเพื่อแต่งตั้งทูตไทยประจำกรุงเบอร์ลินตั้งแต่ ค.ศ. 1881 นั้น โดยบรรลุสมความมุ่งหมายของรัฐบาลไทยในเดือนพฤษภาคม ค.ศ. 1887 รัฐบาลไทยได้แต่งตั้ง

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 48

² คู่มือที่ 3

³ ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 4 (จ.ศ. 1249), 165

พระยาคำรงราชพลขันธ์ (นกแก้ว คชเสนี) เป็นอัครราชทูตไทยคนแรกประจำประเทศเยอรมัน ในทำนองเดียวกัน รัฐบาลเยอรมันได้แต่งตั้ง มิสเตอร์ แกมเปอแมน (Minister Kempermann) ซึ่งเป็นกงสุลเยอรมันประจำประเทศไทยขึ้นเป็นราชทูต (Minister Resident) เยอรมัน ประจำประเทศไทย ในเดือนพฤษภาคม ค.ศ. 1888

ข่าวการสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตครั้งนี้ ทำให้อังกฤษซึ่งเข้ามามีอิทธิพลทาง เศรษฐกิจและการเมืองในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศไทย มาก่อนเยอรมันนั้น เริ่มหวาดระแวงในความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับเยอรมนีอย่างเห็นได้ชัด หลักฐานที่สนับสนุนความคิดเห็นข้างต้นนี้คือ การที่รอยเอกโจนส์ ตัวแทนของรัฐบาลอังกฤษ ประจำประเทศไทยได้ตั้งข้อสงสัยเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงฐานะทางการทูตของกงสุลเยอรมัน ซึ่งเลื่อนจากตำแหน่งกงสุลขึ้นเป็นราชทูต ทั้ง ๆ ที่ถ้าพิจารณาจากสิ่งประกอบอื่น ๆ เช่น ความคับคั่งทางด้านการค้าหรือความสัมพันธ์ระหว่างประเทศแล้ว รัฐบาลเยอรมันยังไม่มี ความจำเป็นใด ๆ ที่จะต้องเลื่อนฐานะของ มิสเตอร์ แกมเปอแมน ขึ้นเป็นราชทูต การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเป็นมูลเหตุจูงใจให้รอยเอกโจนส์เชื่อว่ากระทรวงการต่างประเทศไทยได้รับคำแนะนำในการดำเนินงานบางประการจากหน่วยงานของเยอรมันในประเทศไทย นอกจาก รายงานของรอยเอกโจนส์แล้ว ยังมีรายงานฉบับอื่นอีกที่ย้ำให้เห็นถึงความสำคัญของการแต่งตั้ง ราชทูตเยอรมันประจำประเทศไทย ซึ่งหมายถึงอิทธิพลของเยอรมันได้เพิ่มขึ้นด้วย ความ เคลื่อนไหวทางการทูตดังกล่าว ทำให้รัฐบาลอังกฤษไม่คาดคิดมาก่อนเลยว่า ความสัมพันธ์ ระหว่างไทยกับเยอรมันจะพัฒนาไปไ้รวดเร็วและราบรื่นถึงเพียงนี้

¹F.O. 69/133 Conf. no.36 Jones to Salisbury, 5 November, 1889

"There is reason to suppose that the Siamese Foreign Office is in some measure influenced by advice from German sources"